

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет інформаційних технологій, обліку та фінансів
Кафедра фінансів і кредиту

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

МЕРИЧАНСЬКА (ЛИТВИНЧУК) Оксана Петрівна

УДК 336.2:351.72

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

«УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИДАТКАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Оксана МЕРИЧАНСЬКА (ЛИТВИНЧУК)** _____

Керівник роботи:
ВІЛЕНЧУК Олександр Миколайович
д. е. н., професор

Висновок кафедри фінансів і кредиту за результатами попереднього захисту:
Меричанської (Литвинчук) Оксани Петрівни
Протокол засідання кафедри фінансів і кредиту № __ від «__» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри _____

к.е.н., професор _____ Дмитро ДЕМА

«__» грудня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _ Меричанська (Литвинчук) Оксана Петрівна) __
захистила
кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____
за університетською шкалою _____

Секретар ЕК

Тетяна ТОВСТУХА

«__» грудня 2023 р.

АНОТАЦІЯ

МЕРИЧАНСЬКА (ЛИТВИНЧУК) О. П. – Управління доходами та видатками місцевих бюджетів. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072 – фінанси, банківська справа та страхування. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

У кваліфікаційній роботі висвітлено особливості управління доходами та видатками місцевих бюджетів України на сучасному етапі. Деталізовано можливості застосування різноманітних фінансових інструментів для формування та використання ресурсів місцевих бюджетів. Проведено аналіз ключових показників дохідної та видаткової частин бюджету на регіональному рівні за період 2016–2022 рр. Здійснено оцінювання ефективності формування та використання місцевих бюджетів. Сформульовано авторські пропозиції щодо управління місцевими бюджетами з урахуванням ймовірних ризиків сьогодення. Проведено прогнозування показників доходів та видатків бюджету Житомирської області.

Ключові слова: витрати, доходи, місцеві бюджети, дотації, міжбюджетні відносини, трансфери, фінансові ризики.

SUMMARY

MERICHANSKA (LITVINCHUK) O. P. - Management of revenues and expenditures of local budgets. –Manuscript.

Qualifying work for a master's degree in specialty 072 "Finance, Banking and Insurance". – Polissia National University, 2023.

The qualification paper highlights the peculiarities of the management of revenues and expenditures of local budgets of Ukraine at the current stage. The possibilities of using various financial instruments for the formation and use of local budget resources are detailed. The analysis of key indicators of the revenue and expenditure parts of the budget at the regional level for the period 2016–2022 was carried out. The effectiveness of the formation and use of local budgets was evaluated. The author's proposals for managing local budgets are formulated, taking into account the probable risks of today. Forecasting of income and expenditure indicators of the budget of the Zhytomyr Region was carried out.

Key words: expenses, incomes, local budgets, subsidies, inter-budgetary relations, transfers, financial risk.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИДАТКАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	8
1.1. Фінансово-економічний зміст та пріоритети в управлінні доходами й видатками місцевих бюджетів	8
1.2. Фінансові інструменти у формуванні та використанні місцевих бюджетів	12
Висновки до розділу 1	15
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СТАНУ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИТРАТАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	16
2. 1. Аналіз показників бюджетів на регіональному рівні	16
2.2. Оцінка ефективності формування та розподілу місцевих бюджетів	22
Висновки до розділу 2	25
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ БЮДЖЕТАМИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЧАСУ	26
3.1. Напрями удосконалення структури управління місцевих бюджетів	26
3.2. Прогнозування показників доходів та видатків на прикладі бюджету Житомирської області	30
Висновки до розділу 3	33
ВИСНОВКИ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Місцеві бюджети відіграють важливу роль у фінансовому забезпеченні розвитку міст й сіл та забезпеченні життєвих потреб їхніх мешканців, оскільки на них покладено забезпечення виробничої невиробничої сфери у регіонах та участь у розподілі ВВП. Ефективне управління місцевими бюджетами є критично важливим завданням для місцевої влади й громади загалом. Адже місцевий бюджет є головним грошовим фондом органів місцевої влади, який сприяє забезпеченню фінансової самодостатності територіальної громади, визначає траєкторію її фінансово-економічного розвитку. За їх допомогою на місцевому рівні визначається ефективність функціонування органів місцевої влади, результативність фінансування інвестиційних проєктів.

Значення місцевих бюджетів в умовах воєнного стану суттєво підвищується, оскільки на них покладена функція збереження фінансування суспільно-важливих послуг, що надаються державою для мешканців територіальних громад. Крім того, місцеві бюджети мають важливе значення для збереження функцій органів місцевого самоврядування, що можливе тільки при умові збереження доходної бази місцевих бюджетів.

Вагомий вклад у розвиток теорії та методології бюджетотворення внесли такі закордонні та вітчизняні вчені такі, як О. А. Вінницька, К. В. Гей, Т. Е. Городецька, О. Є. Дахнова, Т. О. Корнієнко, Т. І. Крикун, В. В. Мартиненко, І. В. Матросова, А. О. Нікітішин, С. В. Онищенко, В. С. Погорелов, М. М. Сікорський, А. О. Стригун, Т. Д. Таукешева, Н. Б. Татарин, Р. В. Тульчинський, Л. А. Чвертко та ін. Водночас постає об'єктивна необхідність у здійсненні подальших досліджень, з огляду на потенційні фінансові ризики у бюджетній сфері.

Метою кваліфікаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування управління доходами і видатками місцевих бюджетів.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- розкрити фінансово-економічний зміст та пріоритети в управлінні доходами та видатками місцевих бюджетів;
- розглянути фінансові інструменти формування та використання місцевих бюджетів;
- проаналізувати показники бюджетів на регіональному рівні;
- оцінити ефективність формування й розподілу місцевих бюджетів;
- запропонувати напрями удосконалення структури управління місцевих бюджетів;
- розробити прогноз показників доходів й видатків бюджету на прикладі громади.

Об’єктом дослідження є процес управління доходами та видатками місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є багатогранність теоретичних, методологічних та прикладних підходів до управління доходами та видатками за матеріалами бюджетів територіальних громад.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи використовувалися загальнонаукові й спеціальні методи: методи узагальнення, індукції та дедукції, для дослідження змісту управління місцевими бюджетами та ідентифікації інструментів формування та використання місцевих бюджетів; статистичні методи для оцінювання ефективності формування й розподілу місцевих бюджетів; методи прогнозування для здійснення прогнозу показників доходів й видатків бюджету Житомирської області.

Інформаційною базою дослідження були нормативно-правові акти України, аналітичні та статистичні дані державних органів влади та органів місцевого самоврядування в Житомирській області, наукові праці закордонних та вітчизняних вчених, ресурси Інтернет, Open budget.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретичних та прикладних засад формування доходів та видатків місцевих

бюджетів й обґрунтуванні шляхів удосконалення структури управління регіональних бюджетів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розкритті теоретико-методичних рекомендацій спрямованих на удосконалення системи управління місцевих бюджетів. Запропоновані рекомендації допоможуть забезпечити подальший розвиток механізму формування ресурсів місцевих бюджетів та можуть бути використанні для удосконалення чинного законодавства і нормативно-правової бази, які регламентують механізм формування доходів місцевих бюджетів в державі.

Перелік публікацій автора за темою дослідження. Ключові положення кваліфікаційної роботи були відображені у доповідях автора на тему:

1. «Формування доходів місцевих бюджетів: проблеми та способи їх розв’язання». Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку. *Збірник тез IX-ої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції присвяченої 72-ій річниці від дня народження д. е. н., професора Березівського*. Львів : 2023. С. 238-241;

2. «Фінансові інструменти формування та використання місцевих бюджетів», Роль бухгалтерського обліку, аудиту та податкової політики у розбудові незалежної України на шляху до Європейського Союзу. *Збірник праць учасників II Міжнародної науково-практичної конференції 9-10 листопада 2023 р. Житомир 2023 р.* С. 256-259;

3. «Тенденції змін показників місцевих бюджетів», висвітлено на студентській науково-практичній конференції за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт Поліського національного університету «Студентські наукові читання: 2023» (30 листопада 2023 р., Поліський національний університет).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, основної частини (три розділи), висновків, списку використаної літератури, додатків. Обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи становить 32 сторінки. У роботі міститься 7 таблиця та 12 рисунків. Список використаних джерел включає 46 найменувань, розміщених на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИТРАТАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Фінансово-економічний зміст та пріоритети в управлінні доходами й видатками місцевих бюджетів

Формуванню місцевих бюджетів належить визначальна роль у процесі бюджетотворення. У місцевих бюджетах зосереджено більше 80 % всіх фінансових ресурсів, якими можуть розпоряджатися місцеві органи влади. На регіональному рівні сконцентровані потоки бюджетних коштів села, селища, міста, району. Саме через місцеві бюджети відбувається «перерозподіл бюджетних коштів з метою виконання бюджетних зобов'язань, встановлених законодавством, в першу чергу, надання соціальних благ та послуг мешканцям територіальних громад» [26, с. 237]. Зважаючи на це, економічна природа місцевих бюджетів проявляється в тому, що за їх допомогою органи місцевого самоврядування повинні надавати суспільству блага і послуги за принципом територіального поділу, що у значній мірі впливає на рівень добробуту і якість життя мешканців територіальних громад.

Відтак, місцеві бюджети, як виражають систему фінансових відносин, що пов'язані із формуванням, розподілом й використанням фінансових ресурсів місцевих органів влади, що мають об'єктивний характер і визначаються функціями місцевої влади.

Сутність місцевих бюджетів, як економічної категорії реалізується через основні функції, які він виконує – «розподільчу (перерозподільчу) та контрольну» [13]. Ці функції показують, як реалізується суспільне призначення місцевого бюджету в якості інструмента вартісного розподілу і перерозподілу національного доходу. Так, за рахунок розподільчої функції місцевого бюджету у руках місцевих органів влади концентруються грошові кошти, які надалі використовуються для задоволення територіальних потреб. Контрольна функція місцевого бюджету дозволяє дізнатися про своєчасність

та повноту надходження фінансових ресурсів до місцевих бюджетів, про ефективність їхнього використання, про співвідношення між окремими статтями доходів й видатків.

Отже, місцевий бюджет є системою фінансових відносин, що виникають з одного боку між органами місцевої влади, а з іншого – між приватними особами, підприємствами, місцевими і загальнодержавними органами влади, між різними місцевими бюджетами стосовно формування та застосування фінансових ресурсів органів місцевої влади під час розподілу й перерозподілу ВВП з метою задоволення різноманітних потреб (комунально-побутових, соціально-культурних, інших) населення певної території і регулювання соціально-економічних та фінансово-правових процесів на цій території.

Місцевий бюджет як фінансовий план є «організаційною формою мобілізації фінансових ресурсів та здійснення витрат місцевих органів влади, тобто він є результатом свідомої діяльності людей, адже формування й використання ресурсів місцевих бюджетів здійснюється на підставі рішень органами місцевого самоврядування» [7, с. 515].

У місцевому бюджеті подається розпис доходів та видатків органів місцевого самоврядування на бюджетний період, тобто він є головним фінансовим планом місцевого самоврядування.

В Україні основним суб'єктом фінансових відносин на місцевому рівні виступає територіальна громада та органи місцевого самоврядування. Крім того, важливим суб'єктом фінансових відносин на місцевому рівні є держава в особі органів обласної, районної, міської державної адміністрації і центральних органів влади. Об'єктом місцевих бюджетів є фінансові ресурси органів місцевої влади, які мобілізуються, розподіляються й використовуються з метою розв'язання розв'язання стратегічних й тактичних завдань територіальних громад.

Управління місцевими бюджетами є складовою частиною управління економікою територіальних громад. За управління місцевими бюджетами

відповідає спеціальний апарат у системі місцевих органів влади за допомогою використання специфічних прийомів та методів. В управлінні фінансовими ресурсами на місцевому рівні виділяють наступні об'єкти і суб'єкти управління:

- об'єкти – фінансові відносини на території певної громади, в тому числі пов'язані із формуванням та використанням ресурсів місцевих бюджетів (цільові фонди, комунальні підприємства);

- суб'єкти – органи місцевого самоврядування та інші учасники бюджетного процесу (органи, які володіють повноваженнями стосовно регулювання бюджетного процесу; які визначають бюджетні пріоритети та напрями бюджетної політики на місцевому рівні; які відповідають за контроль і оперативне управління бюджетним процесом; які здійснюють регулювання грошово-кредитної діяльності і місцевих запозичень; розпорядники і одержувачі бюджетних коштів) [12, с. 85].

Основне місце в управлінні місцевими бюджетами займають місцеві фінансові органи, які діють на рівні міст, районів, областей та мають подвійне підпорядкування: по вертикалі вони підпорядковані вищому фінансовому органу, по горизонталі – державним адміністраціям чи місцевим радам.

Серед основних елементів управління місцевими бюджетами слід виділити наступні функціональні елементи (рис. 1.1.).

Крім того, потрібно відмітити, що існує два види управління місцевими бюджетами:

- стратегічне управління, тобто управління, спрямоване на перспективу, яким передбачається визначення обсягів фінансових ресурсів територіальних громад для реалізації цільових програм, що пов'язані із зростанням регіональної економіки, здійсненням її структурної перебудови та вирішенням інших важливих соціальних й екологічних проблем;

- оперативне управління – маневрування усіма наявними фінансовими ресурсами місцевих органів влади, залученні додаткових коштів та їх ефективному використанні.

Рис. 1.1. Основні елемент управління місцевими бюджетами

Джерело: побудовано автором на основі [12].

У 2022 р. в результаті повномасштабного вторгнення російських військ на територію України було введено воєнний стан. Органи місцевої влади в таких умовах мають швидко реагувати і приймати оперативні рішення як стосуються забезпечення життєдіяльності територіальних громад. У свою чергу урядом в березні 2022 р. було прийнято Постанову № 252, якій деталізовано порядок формування й виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Органам місцевого самоврядування надано право здійснювати управління місцевими бюджетами без оприлюднення нормативно-правових актів й документів, які застосовуються під час бюджетного процесу. Загалом, з початку війни місцеві бюджети продемонстрували досить позитивні результати, так показники виконання їхньої дохідної частини в цілому по країні є кращим, ніж можна було

очікувати в умовах війни. Детальніше це буде проаналізовано у наступному розділі.

Таким чином, для цілей нашої роботи доцільно місцевий бюджет визначити, як фінансовий план, який є організаційною формою мобілізації фінансових ресурсів та здійснення витрат місцевих органів влади, у якому подається розпис доходів та видатків органів місцевого самоврядування. Управління місцевими бюджетами здійснюють спеціальні органи у системі виконавчої влади, які свої повноваження виконують відповідно до визначеного алгоритму дій.

1.2. Фінансові інструменти у формуванні та використанні місцевих бюджетів

Формування місцевих бюджетів відбувається за допомогою різних фінансових інструментів й механізмів, основними з яких є податкові надходження та міжбюджетні трансферти. У контексті місцевих бюджетів ці інструменти використовуються для залучення капіталу, управління ризиками та оптимізації фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування.

Доходи місцевого бюджету – це ті кошти, які місцева громада самостійно заробила та міжбюджетні трансферти (кошти, що надходять з інших бюджетів). Бюджетний кодекс України встановлює, що «доходи місцевого бюджету складаються із податкових, неподаткових й інших надходжень на безповоротній основі (включаючи власні надходження, трансферти, плата за надання адміністративних послуг)» [3].

До податкових надходжень формування місцевих бюджетів відносяться загальнодержавні й місцеві податки й збори. Зокрема місцеві бюджети отримують доходи від різних видів податків, таких як податок на нерухомість, ПДФО, податок на прибуток підприємств, які визначаються та збираються на місцевому рівні.

Основним податком, який формує сьогодні близько 40% всіх податкових надходжень до місцевих бюджетів, є ПДФО. Цей податок вираховується із заробітної плати громадян. Далі йдуть єдиний податок, який сплачують підприємці та податок на майно. Іншими суттєвими статтями формування місцевого бюджету є податок на прибуток підприємств та акцизи на алкоголь, тютюн, пальне. Крім цього, органи місцевого самоврядування визначають розміри туристичного збору, плату за паркування автомобілів тощо.

До основних неподаткових надходжень слід віднести наступне: орендна плата, плата за видачу ліцензій й дозволів, державне мито; кошти від продажу основного капіталу, штрафи, кошти донорів, отримані від різних міжнародних організацій та ЄС. Окрім того, місцеві органи влади можуть брати кредити чи позики на фінансування інфраструктурних проєктів або для подолання фінансових труднощів.

Ще однією важливою складовою формування доходів місцевих бюджетів, є міжбюджетні трансферти, які вони отримують із державного бюджету чи інших бюджетів. Ці трансферти можуть надаватися у формі різноманітних дотацій і субвенцій, які можуть виділятися для компенсації нестачі власних доходів чи для фінансування конкретних проєктів та програм. Необхідно відмітити, що частка міжбюджетних трансфертів може складати досить різну частину доходів місцевих бюджетів – чим більш спроможна громада, тим менше вона потребує допомоги з інших бюджетів.

Таким чином, сьогодні діюча практика формування місцевих бюджетів використовує такі два взаємодоповнюючі методи, як: податковий та неподатковий. Податковий метод реалізовано через закріплення певних видів податків чи їх розподіл між різними рівнями бюджетної системи. Неподаткові надходження до місцевих бюджетів носять переважно «доповнюваний характер, та полягають у зарахуванні відплатних, цільових чи компенсаційних платежів, залучених добровільним або обов'язковим способом до доходів місцевого бюджету» [38, с. 69].

Видаткова частина місцевих бюджетів визначає основні напрями їх використання. Видатки місцевих бюджетів можна використовувати тільки на конкретні цілі. Основними напрямками використання місцевих бюджетів є освіта, на яку припадає близько 50% видатків місцевих бюджетів; видатки на економічну діяльність (транспорт, сільське господарство, паливно-енергетичний комплекс, будівництво); утримання органів місцевого самоврядування та місцевої влади; управління системою державної служби, обслуговування боргів; ЖКГ; соціальний захист; охорона здоров'я; культура та спорт.

Використання місцевих бюджетів передбачає наступні інструменти (рис. 1.2).

Рис. 1.2. Інструменти використання місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором на основі [12]

Таким чином, сьогодні на рівні законодавства визначено, що формування місцевих бюджетів може відбуватися як за рахунок власних

джерел, так і у випадку їх недостатності, за рахунок коштів державного бюджету. Ресурси місцевих бюджетів використовуються для фінансування об'єктів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, упорядкування населених пунктів, економічної діяльності. Управління фінансовими інструментами формування та використання місцевих бюджетів вимагає від місцевих органів влади ретельного планування, додержання фінансової дисципліни і врахування потреб та пріоритетів місцевих громад.

Висновки до розділу 1.

Місцевий бюджет – це фінансовий план, який є організаційною формою мобілізації фінансових ресурсів та здійснення витрат місцевих органів влади, у ньому подається розпис доходів та видатків органів місцевого самоврядування. Управління місцевими бюджетами здійснюють спеціальні органи у системі виконавчої влади, які свої повноваження виконують відповідно до визначеного алгоритму дій. Формування місцевих бюджетів відбувається за допомогою таких взаємодоповнюючих методів: податковий та неподатковий. Податковий метод реалізовано через закріплення певних видів податків чи їх розподіл між різними рівнями бюджетної системи. Неподаткові надходження до місцевих бюджетів носять переважно доповнювальний характер, та полягають у зарахуванні відплатних, цільових чи компенсаційних платежів, залучених добровільним або обов'язковим способом, до доходів місцевого бюджету.

Основними напрямками використання місцевих бюджетів є освіта; видатки на економічну діяльність (транспорт, АПК, паливно-енергетичний комплекс, будівництво); утримання органів місцевого самоврядування та місцевої влади; управління системою державної служби, обслуговування боргів; ЖКГ; соціальний захист; охорона здоров'я; культура та спорт.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СТАНУ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИТРАТАМИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

2.1. Аналіз показників бюджетів на регіональному рівні

У 2022 р. місьцеве самоврядування стикнулося із серйозними викликами, пов'язаними із повномасштабним вторгненням, але аналіз виконання місцевих бюджетів показав, що державі вдалося здійснити контроль над цими викликами. Так, за підсумками 2022 р. спостерігається значний профіцит місцевого бюджету вперше з 2016 р. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка доходів та витрат місцевих бюджетів за 2016-2022 рр., млрд грн

Рік	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи	366,1	465,5	562,4	560,6	451,0	555,1	548,1
в т.ч. трансферти з державного бюджету	195,4	272,6	297,9	260,3	160,9	203,2	150,0
Часта трансфертів, %	53,4	58,6	53,0	46,4	35,7	36,6	27,4
Видатки	350,5	496,1	570,6	566,2	478,4	597,2	495,6
Дефіцит «-» / профіцит «+»	+15,6	-30,6	-8,2	-5,6	-27,4	-42,1	+52,5

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-31].

Аналізуючи дані таблиці 2.1, встановлено, що протягом досліджуваного періоду чіткої динаміки зміни обсягів загальних доходів місцевих бюджетів не спостерігається – у 2017, 2018 та 2021 рр. їх обсяг зростав, тоді як у 2019, 2020 та 2022 рр., навпаки, скорочувався. Це пояснюється впливом кризових явищ за цей період (пандемія, карантинні заходи, війна).

Так, якщо у 2016 р. доходи місцевих бюджетів зросли на 24%, у 2017 р. – на 27%, то у 2018 році лише на 20%, а за результатами 2022 р. відмічене скорочення на 1,3%. Відповідно аналогічна ситуація спостерігається і за

динамікою обсягу видатків. Слід відзначити, що протягом усього періоду аналізу спостерігався дефіцит місцевого бюджету, крім 2016 р. та 2022 р. Здається парадоксальна ситуація – у 2022 р. почалася війна, а місцеві бюджети показують профіцит, проте це пов'язано із двома факторами: зростанням надходжень від ПДФО; акумулювання додаткового ресурсу за рахунок розміщення військових частин на певних територіях.

Основою дохідної частини місцевих бюджетів є податкові надходження тому важливе місце відводиться розвитку місцевого оподаткування (табл. 2).

Таблиця 2.2

Доходи місцевих бюджетів

Види доходу	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення 2022/2021	
								млрд. грн	%
Власні доходи	170,7	192,9	264,5	300,3	290,1	351,9	398,1	46,2	113,1
ПДФО	79,0	110,0	138,2	165,5	177,8	212,2	272,2	60	128,3
Єдиний податок	10,3	15,4	29,5	35,1	37,9	46,2	47,2	1	102,2
Плата за землю	23,3	26,4	27,3	32,8	31,5	35,3	29,6	-5,7	83,9
Податок на нерухоме майно	1,2	1,9	2,9	4,9	5,8	7,8	7,1	-0,7	91,0
Акцизний податок	11,6	12,2	11,9	14,3	15,1	17,8	13,1	-4,7	73,6
Інші податки та збори	45,3	27	54,7	47,7	22	32,6	28,9	49,9	115,6

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-32].

Дані таблиці 2.2 свідчать, що власні доходи місцевих бюджетів зростають протягом всього досліджуваного періоду за виключенням 2020 р.. Найбільша частка у власних доходах місцевих бюджетів належить ПДФО. Протягом 2022 р.. спостерігається зростання фактичних надходжень від ПДФО на 28,3%. В цілому ж, обсяг надходжень від сплати податку на доходи фізичних осіб у 2022 р. склав 272,2 млрд грн, або зріс на 60,0 млрд грн. На другому місці – надходження від сплат єдиного податку фізичними особами, обсяг надходжень в 2022 р. склав 47,2 млрд грн, а приріст відповідно становив 1,0 млрд грн, або 2,2%.

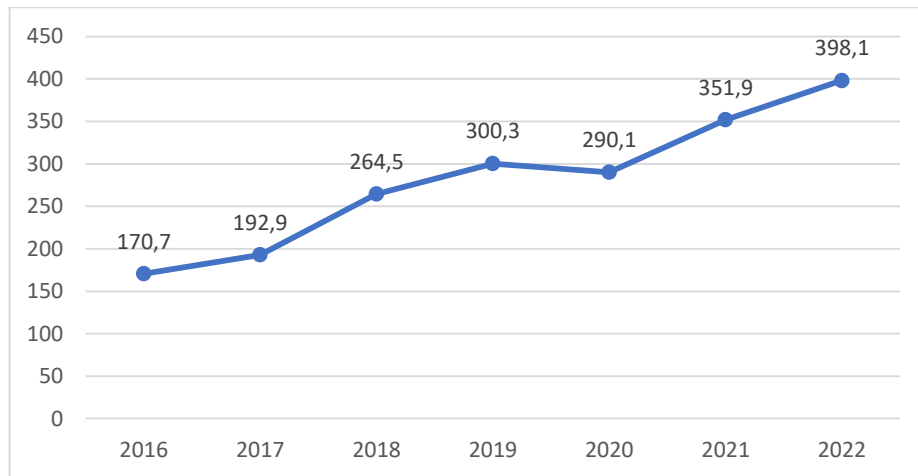

Рис. 2.1. Динаміка власних доходів місцевих бюджетів в 2016-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-31].

Надходження до бюджету від плати за землю (третє за вагомістю джерело податкових надходжень) до місцевих бюджетів у 2022 р. зменшились на 5,7 млрд грн, або 16,1 %, та становили 29,6 млрд грн. Фактичні надходження від акцизного податку у 2022 році склали 13,1 млрд. грн, і порівняно з 2021 р. зменшились на 4,7 млрд грн, або на 26,4%.

На рис. 2.2. відображено планове виконання доходів місцевих бюджетів (враховуючи міжбюджетні трансфери).

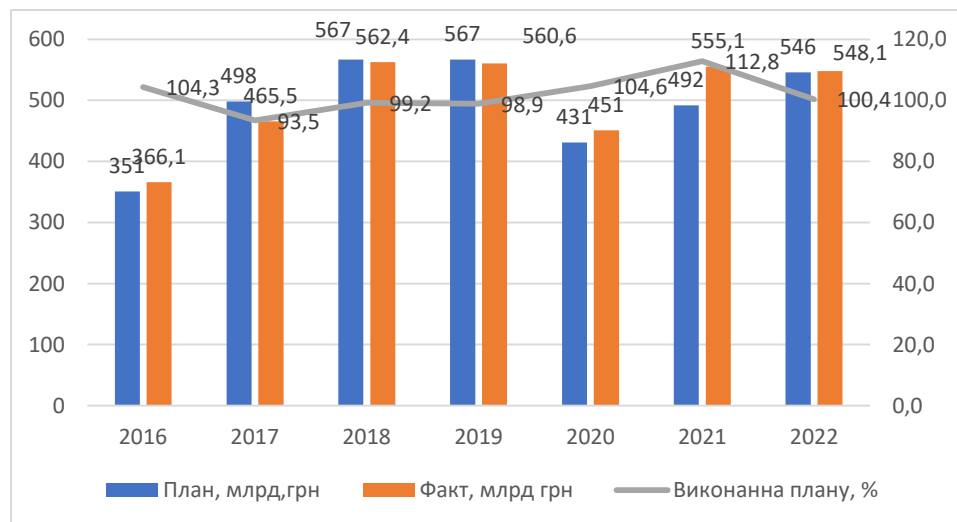

Рис. 2.2. Планове виконання доходів місцевих бюджетів (з урахуванням міжбюджетних трансфертів)

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-31].

Отже, у 2016 р. та 2020-2022 рр. спостерігалось перевиконання запланованих показників по наповненню місцевих бюджетів, проте у 2017-2019 рр. ситуація була протилежною, так, у 2018 році, не дивлячись на зростання обсягу доходів на 15%, планових показників досягнуто не було.

Варто зазначити, що у 2019 р. спостерігалася тенденція до скорочення обсягу доходів місцевих бюджетів, так і невиконання планових показників. Причиною такої ситуації стало те, що протягом попередніх років збільшення дохідної частини відбувалося як за рахунок зростання обсягів податкових надходжень внаслідок запуску економіки після кризи 2013-2014 рр., запроваджених змін до податкового законодавства, так і за рахунок інфляційної складової та курсових різниць, що вплинуло на зростання окремих податків (акциз). У 2019 р. відбулось зростання державного дефіциту, що формувався недовиконанням планових показників 2018 р., прорахунками влади в його наповненні, що вплинуло на зменшення міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів.

Проаналізувавши загальні показники місцевих бюджетів по Україні, доцільно розглянути їх на регіональному рівні – на прикладі Житомирської області. Динаміка доходів та витрат бюджету Житомирської області наведено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

**Динаміка доходів та витрат бюджету Житомирської області
за 2018-2022 рр., млн грн**

Рік	2018	2019	2020	2021	2022
Доходи	8798,2	7188,3	3906,8	4120,7	3420,8
в т.ч. трансферти з державного бюджету	7495,6	5873,2	2622,5	2557,3	1096,3
Часта трансфертів, %	85,2	81,7	67,1	62,1	32,0
Видатки	8818	7119,7	4126,7	3879,1	2715,1
Дефіцит «-» / профіцит «+»	-19,8	68,6	-219,9	241,6	705,7

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-31].

Протягом досліджуваного періоду доходи бюджету Житомирської області скорочуються. Так, за 2022 рік вони скоротилися майже на 700 млн. грн., тоді, як порівняно з 2018 роком, скорочення складало 5377 млн. грн.

Позитивним фактором є те, що протягом 2021-2022 рр. обласний бюджет виконаний з профіцитом на суму 241,6 млн грн, та 705,7 млн грн відповідно.

Скорочення доходів бюджету відбулося за рахунок міжбюджетних трансферів, якщо у 2018 році їх частка складала 85% (7495,6 млн. грн.), то у 2022 році лише 32% (1096,3 млн. грн.). Паралельно із цим відбувається зростання обсягів власних доходів бюджету Житомирської області (рис. 2.3.). Так, у 2022 р. власні доходи бюджету Житомирської області зросли на 48%, до 2324,5 млн. грн.

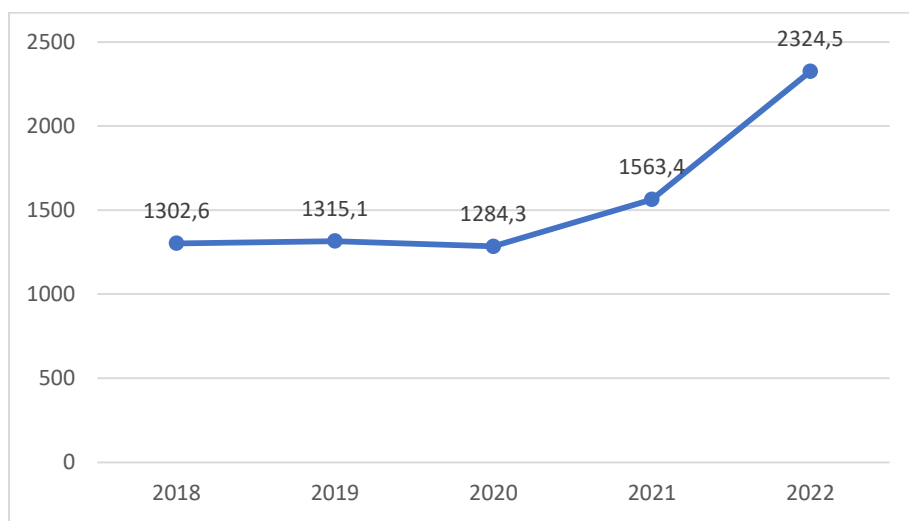

Рис. 2.3. Динаміка власних доходів бюджету Житомирської області в 2018-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [31].

У таблиці 2.4. наведено планові та фактичні показники виконання бюджету Житомирської області за 2020-2022 рр. Аналіз показників протягом досліджуваного періоду дає підстави стверджувати про досить суттєве зменшення виконання запланованих показників бюджету у 2019 р. та 2022 р.

Таблиця 2.4.

Планові та фактичні показники виконання бюджету Житомирської області в 2020-2022 рр., млн. грн

Показник	2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	Факт	План	Факт	План	Факт	План
Доходи бюджету	3906,8	4051,4	4120,7	4145,4	3420,8	4176,8
Видатки бюджету	4126,7	4514,6	3879,1	3925,7	2715,1	3920,6

Джерело: побудовано автором на основі даних [29-31].

На рис. 2.4. показано планове виконання доходів та видатків бюджету Житомирської області у відсотках. Слід відмітити, що на місцеві бюджети чинять суттєвий вплив кризові явища, що відбуваються в економіці країни, насамперед, спричинені пандемією та початком повномасштабного вторгнення в 2022 р.

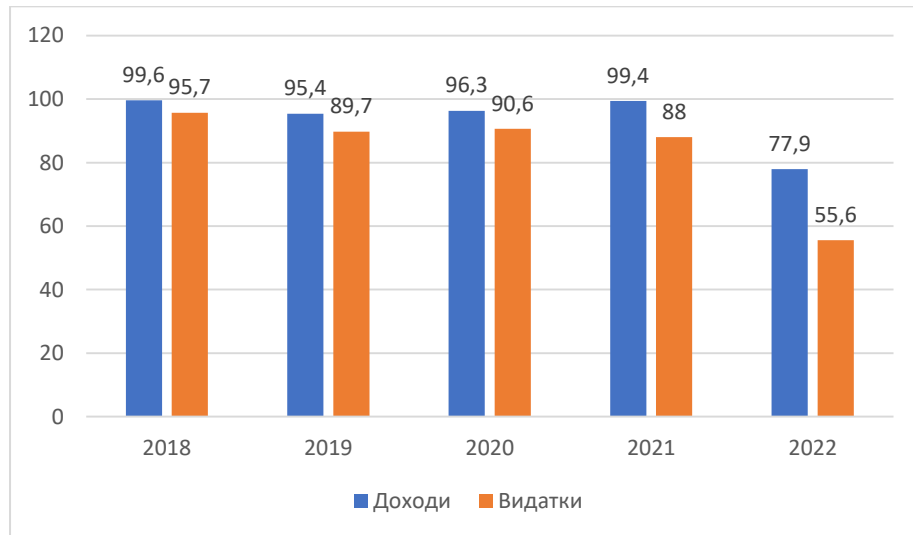

Рис. 2.4. Планове виконання доходів та видатків бюджету Житомирської області (з урахуванням міжбюджетних трансфертів)

Джерело: побудовано автором на основі даних [31, 32].

Отже, динаміка змін розміру бюджету Житомирської області свідчить, що після проведення адміністративної реформи в області суттєво скоротилися міжбюджетні трансферти, це суттєво вплинуло на зменшення розміру доходної частини бюджету. Водночас спостерігається позитивна тенденція до зростання власних доходів бюджету Житомирської області.

2.2. Оцінка ефективності формування та розподілу місцевих бюджетів

Аналіз виконання місцевих бюджетів дозволяє оцінити якість управління місцевими фінансами, що має важливе значення для забезпечення сталого фінансового стану місцевих бюджетів. На разі використовується

досить велика кількість показників для оцінювання ефективності формування й розподілу місцевих бюджетів, багато з яких дублюють один одного.

На основі даних бюджету Житомирської області використаємо методику інтегральної оцінки фінансового стану бюджету, яка може використовуватися для оцінювання інвестиційної привабливості регіону й ефективності бюджетної політики місцевих органів влади, запропоновану професором Л.А. Костирко [14]. Сутність цієї методики полягає у одночасному розрахунку певних параметрів бюджету таких, як доходи, витрати, трансферти, чисельність населення регіону та розрахунку на їх основі інтегрального показника із урахуванням сукупного впливу інтегральних оцінок окремих блоків оцінок: балансу, бюджетної ефективності, фінансової незалежності, (Додаток А).

Дана методика обумовлюється необхідністю об'єктивного оцінювання аналізованого місцевого бюджету на основі врахування факторів здатності бюджету покривати свої видатки за рахунок податкових та неподаткових статей надходжень, рівня фінансової самостійності й результативності фінансової діяльності органів місцевого самоврядування.

У таблиці 2.5. наведено вихідні показники бюджету Житомирської області, необхідні для розрахунків.

Таблиця 2.5

Основні показники виконання бюджету Житомирської області за 2020-2022 рр.

Показники*	Значення показника, тис. грн.		
	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Бюджетні доходи (БД)	3906,8	4120,7	3420,8
Бюджетні видатки (БВ)	4126,7	3879,1	2715,1
Міжбюджетні трансферти з державного бюджету (МТ)	2622,5	2557,3	1096,3
Податкові доходи (ПД)	1084,4	1323,7	2030,1
Сума дотацій вирівнювання (МТД)	67,7	57,3	48,6
Неподаткові доходи (НД)	199,8	239,7	294,5
Середня чисельність населення за рік, тис. чол. (Ч)	1208,2	1195,5	1179,0

*умовні позначення

Джерело: розраховано автором на основі [30].

У таблиці 2.5. показані значення розрахованих коефіцієнтів за формулами, наведеними в Додатку А.

Таблиця 2.5

**Розраховані коефіцієнти фінансової стійкості бюджету
Житомирської області за 2020-2022 рр.**

Блок аналізу	Значущість групи	Показник	Значущість показників	2020 рік	2021 рік	2022 рік
Аналіз збалансованості бюджету	0,37	Коеф. бюджетного покриття	0,31	0,95	1,06	1,26
		Коеф. стійкості бюджету	0,23	0,67	0,62	0,32
		Коеф. загальної податкової стійкості	0,21	0,26	0,34	0,75
		Коеф. покриття видатків трансфертами	0,25	0,64	0,66	0,40
Аналіз фінансової самостійності	0,33	Коеф. бюджетної залежності	0,3	0,40	0,38	0,24
		Питома вага дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	0,24	0,03	0,02	0,04
		Коеф. податкової самостійності	0,25	0,28	0,32	0,59
		Коеф. стійкості доходної бази	0,21	0,33	0,38	0,68
Аналіз ефективності бюджету	0,30	Коеф. дефіцитності бюджету	0,29	-0,05	0,06	0,26
		Коеф. бюджетної результативності	0,22	0,31	0,29	0,34
		Коеф. бюджетної забезпеченості населення	0,22	0,29	0,31	0,43
		Показник стабільності доходної частини бюджету	0,27	0,41	0,52	1,85

Джерело: розраховано за даними [30, 32].

Далі розрахуємо інтегральний показник фінансової стійкості бюджету Житомирської області (табл. 2.6.). Для цього скористаємось формулою:

$$I_{\text{фс}} = \text{УСП}_{\text{фз}} * \alpha_{\text{фз}} + \text{УСП}_{\text{фсам}} * \alpha_{\text{фсам}} + \text{УСП}_{\text{еб}} * \alpha_{\text{еб}} \quad (2.1)$$

де $I_{\text{фс}}$ – це інтегральний показник фінансової стійкості бюджету; $\text{УСП}_{\text{фз}}$, $\text{УСП}_{\text{фсам}}$ та $\text{УСП}_{\text{еб}}$ – укрупнені стандартизовані показники за кожним блоком аналізу; $\alpha_{\text{фз}}$, $\alpha_{\text{фсам}}$ та $\alpha_{\text{еб}}$ – вага УСП за кожним блоком аналізу відповідно.

Таблиця 2.6

**Розрахунок інтегрального показника ефективності бюджету
Житомирської області за 2020-2022 рр.**

Блок аналізу	Значущість групи	Показник	Значущість показників	Значення стандартизованих показників із урахуванням їхньої значущості		
				2013	2014	2015
Аналіз збалансованості бюджету	0,37	Коеф. бюджетного покриття	0,31	0,29	1,01	1,34
		Коеф. стійкості бюджету	0,23	0,15	0,42	0,20
		Коеф. загальної податкової стійкості	0,21	0,06	0,09	0,26
		Коеф. покриття видатків трансфертами	0,25	0,16	0,42	0,27
		УСП _{фз}		0,66	1,93	2,06
Аналіз фінансової самостійності	0,33	Коеф. бюджетної залежності	0,3	0,12	0,15	0,09
		Питома вага дотації вирівнювання у загальній сумі трансфертів	0,24	0,01	0,00	0,00
		Коеф. податкової самостійності	0,25	0,07	0,09	0,19
		Коеф. стійкості доходної бази	0,21	0,07	0,12	0,26
		УСП _{фсам}		0,14	0,21	0,45
Аналіз ефективності бюджету	0,30	Коеф. дефіцитності бюджету	0,29	-0,02	0,00	0,02
		Коеф. бюджетної результативності	0,22	0,07	0,09	0,10
		Коеф. бюджетної забезпеченості населення	0,22	0,06	0,09	0,13
		Показник стабільності доходної частини бюджету	0,27	0,11	0,21	0,96
		УСП _{еб}		0,23	0,39	1,21
		Шфс		0,36	0,91	1,29

Джерело: розраховано за даними [30, 32].

Як бачимо, значення інтегрального показника бюджету Житомирської області протягом аналізованого періоду зростає (рис. 2.5.).

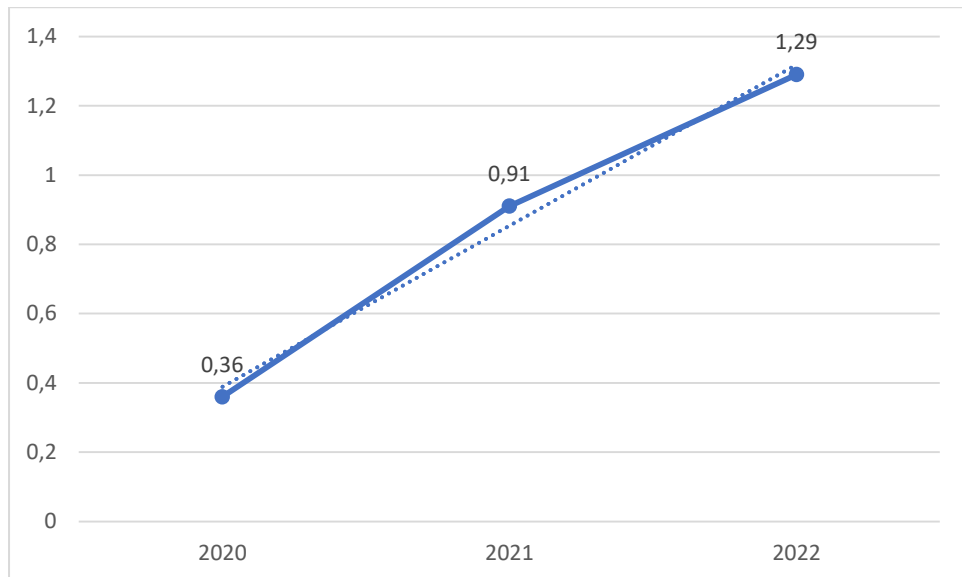

Рис. 2.5. Динаміка ІФс бюджету Житомирської області

Джерело: побудовано автором на основі табл. 2.6

Дані рис. 2.5., свідчать про те, що протягом аналізованого періоду спостерігається загальне підвищення фінансової стійкості бюджету Житомирської області.

Висновки до розділу 2

У 2022 р. місцеве самоврядування стикнулося із серйозними викликами, пов'язаними із повномасштабним вторгненням, але аналіз виконання місцевих бюджетів показав, що державі вдалося здійснити контроль над цими викликами.

Про це свідчить той факт, що протягом 2022 року місцеві бюджети показують профіцит, це пов'язано із двома факторами: зростанням надходжень від ПДФО; акумулювання додаткового ресурсу за рахунок розміщення військових частин на певних територіях. Оплати військовослужбовцям генерують величезну суму ПДФО, яка залишається в регіонах, проте відбувається це нерівномірно. Свідченням чого є Житомирська область, де доходи бюджету у 2022 р. скоротилися, проте це відбулося за рахунок скорочення міжбюджетних трансфертів, тоді як власні доходи зросли.

Проведене оцінювання ефективності формування й розподілу місцевих бюджетів Житомирської області свідчать про те, що протягом аналізованого періоду спостерігається загальне підвищення фінансової стійкості, про що доводить розрахований інтегральний показник фінансової стійкості місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ БЮДЖЕТАМИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД ЧАСУ

3.1. Напрями удосконалення структури управління місцевих бюджетів

Управління структурою місцевих бюджетів має здійснюватися з дотриманням принципів публічності, відкритості та звітності. Доходи місцевих бюджетів повинні бути максимально диверсифіковані та захищені з позиції Бюджетні витрати мають здійснюватися у межах акумульованих доходів та спрямовуватись на всебічний розвиток територіальних громад. Процес вдосконалення механізму взаємодії місцевих бюджетів показано на рис. 3.1.

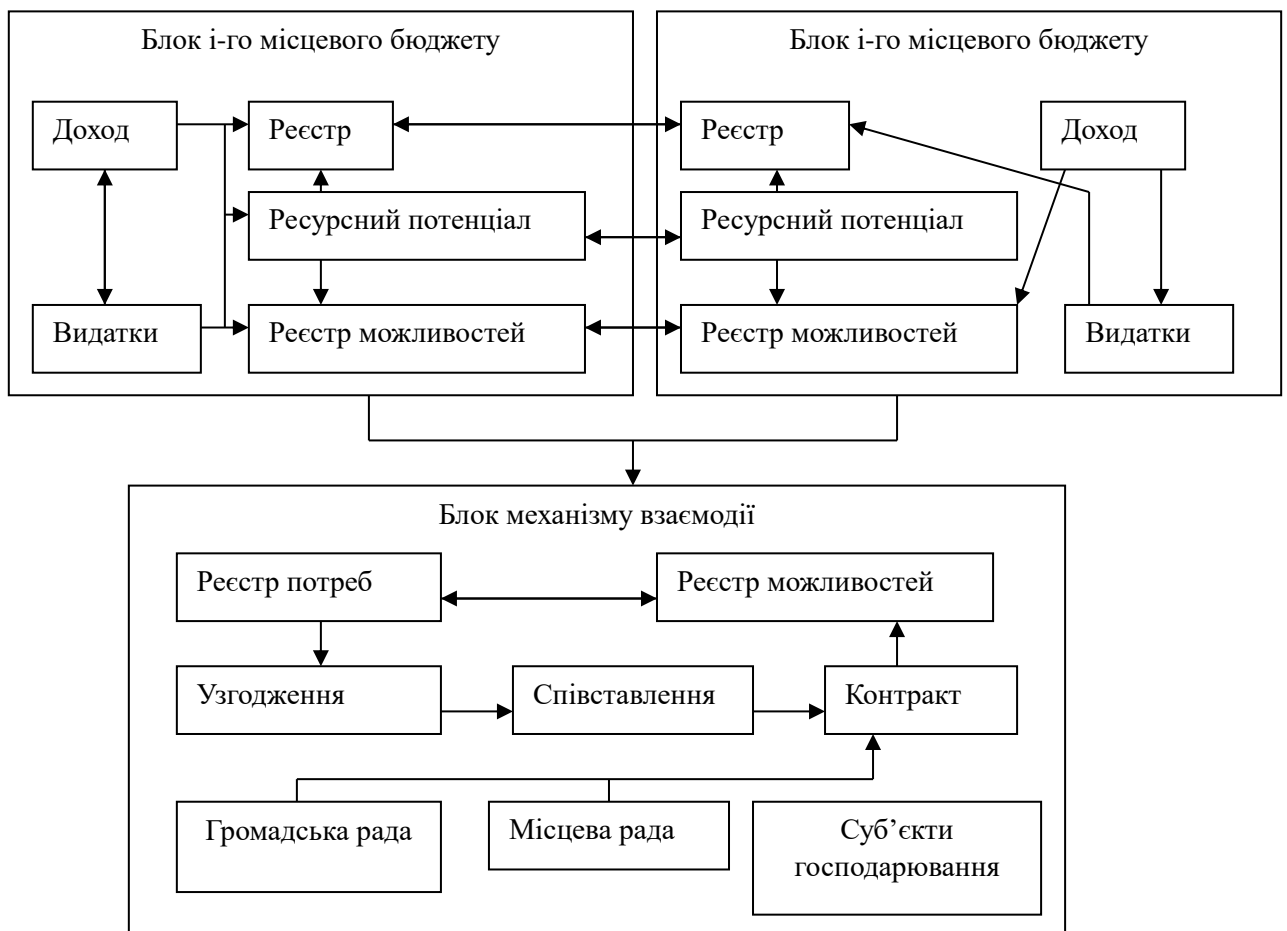

Рис. 3.1. Схема удосконалення механізму взаємодії місцевих бюджетів

Джерело: побудовано автором на основі [11]

Суттєве значення для удосконалення механізму податкових надходжень місцевих бюджетів відводиться удосконаленню механізму формування їх доходів через визначення стабільних ставок розподілу надходжень між державним й місцевими бюджетами. Доопрацювання потребує вітчизняне податкове законодавство, оскільки, оцінюючи вплив на формування доходів місцевого бюджету, бачимо його недосконалість і неадекватність сучасним умовам господарювання, адже доходи бюджету сьогодні не стали більш стабільними й передбачуваними [9, с. 136]. Планування, виконання, контроль та моніторинг доходів місцевого бюджету та чинного законодавства повинні відбуватися в рамках єдиного механізму формування і функціонування. При таких умовах нарахування і мобілізація податкових зобов'язань повинні стати основою мобілізації дохідної частини місцевого бюджету.

Для подолання існуючих проблем здійснення реформи децентралізації в Україні, а також для мінімізації ризиків децентралізації та зменшення негативного впливу суперечностей реформи державних фінансів в Україні ми систематизували комплекс певних заходів. Вони включають наступне:

1) забезпечення прямих міжбюджетних відносин територіальних громад із державним бюджетом;

2) удосконалення управління місцевими бюджетами – підвищення рівня знань, умінь та практичних навичок менеджменту в територіальних громадах по адмініструванню ресурсів та здійснення тендерних процедур; покращення здатності розробки конкурентних проектів для розвитку місцевої громади, підтримки різних ініціатив, створення методичних рекомендацій й методичного супроводу адміністрування місцевих бюджетів, розвитку центрів адміністративних послуг для зміцнення потенціалу територіальних громад (тренінги, навчання);

3) покращення регіонального співробітництва – сприяння проектам міжрегіонального розвитку та реінтеграції, кооперації, під час реалізації децентралізації задля розвитку співробітництва між територіальними громадами і національної єдності;

4) посилення компетенції громад. Необхідно не лише підтримувати процес децентралізації і адміністрування проєктів в територіальних громадах, але й створювати інфраструктуру розвитку, покращувати власну спроможність розробляти конкурентні проєкти, шукати джерела ресурсного забезпечення життєдіяльності територіальної громади (забезпечення прав власності на ресурси розміщені на території громади);

Основними показниками визначення фінансової спроможності територіальних громад є показники дохідності на одну особу, показники дотаційності їх бюджетів, показники частки видатків розвитку у власних ресурсах громад і показники обсягу субвенцій з державного бюджету. Проте найбільш репрезентативним показником фінансової спроможності є дотаційність бюджетів територіальних громад, який показує реальний обсяг наповнення їх бюджетів. Наразі середній відсоток дотаційності бюджетів територіальних громад становить близько 30%. Проте, необхідно зазначити, що у бюджетах третини територіальних громад не передбачені видатки на розвиток [46].

Доцільним для України є впровадження досвіду фінансової децентралізації Словаччини, яка, як і Україна, маючи значний рівень корупції у всіх сферах суспільного життя, високий півень безробіття й ряд інших соціально-економічних проблем, послідовно, крок за кроком провела ряд реформ, під час яких було створено трирівневу модель державного управління:

- 1 рівень – держава;
- 2 рівень – обласне самоуправління;
- 3 рівень – громада.

У результаті цих реформ державна влада у Словаччині була максимально відділена від місцевої. Уряд Словаччини, на відміну від України, має досить обмежений перелік функцій, проте він здійснює контроль щодо делегованих повноважень місцевій владі. Розширення прав громад і країв (областей) підкріплювалося фінансово, за рахунок джерел

доходів, які під час реформи фінансової системи, були передані на місцевий рівень.

В Україні сьогодні суттєві проблеми залишаються в питаннях щодо організації бухгалтерського обліку і складання бюджетної звітності на рівні територіальних громад. Тому метою модернізації бухгалтерського обліку в територіальних громадах є удосконалення процесу складання бюджетної звітності.

Основними напрямками вирішення існуючих проблемних питань в Україні щодо казначейського обслуговування місцевих бюджетів та підвищення ефективності управління місцевими бюджетами є доцільним залучення тимчасово вільних коштів бюджетів і їх залишків у розпорядників для фінансування першочергових бюджетних видатків; недопущення у процесі виконання місцевих бюджетів касових розривів; удосконалення законодавчого забезпечення процедури обслуговування місцевих бюджетів; розроблення єдиного програмного продукту для усіх учасників бюджетного процесу з метою формування єдиної інформаційної бази [23, с. 99].

Вважаю за доцільне впровадження електронного механізму співробітництва між органами місцевого самоврядування й місцевими державними адміністраціями у бюджетному процесі. Наявність спільних інформаційних баз, доступ до яких є у всіх владних та зацікавлених суб'єктів, дозволить повною мірою здійснювати контроль за використанням бюджетних коштів.

Таким чином, при удосконаленні структури управління місцевих бюджетів слід перерозподілити частину надходжень з державного до місцевих бюджетів (хоча сьогодні спостерігається протилежна ситуація), розробити автоматичну систему індексації податків за фіксованими ставками (відносно єдиного податку), дотримуватися ефективного, цільового планування витратної частини місцевих бюджетів, підвищувати кваліфікацію персоналу громад у сфері складання бюджетної звітності.

3.2. Прогнозування показників доходів та видатків на прикладі бюджету Житомирської області

Виконання показників доходів й видатків бюджету полягає у забезпеченні запланованих надходжень доходів з різних джерел та здійсненні передбачених місцевим бюджетом видатків, що можна досягнути шляхом встановлення порядку обчислення податків, зборів й інших обов'язкових платежів, строків їхньої сплати, а також порядку фінансування бюджетних видатків.

Місцевими фінансовими органами здійснюється загальна організація і управління виконанням місцевого бюджету певного рівня, координуються дії усіх учасників бюджетного процесу щодо питань виконання місцевого бюджету. Виконання усіх місцевих бюджетів закінчується 31 грудня планового року, за результатами виконання складається бюджетна звітність.

Сьогодні в Україні спостерігається хронічний дефіцит й недостатня фінансова забезпеченість більшості місцевих бюджетів, що спричиняє обмеженість їх фінансових ресурсів, проблеми в побудові ефективного механізму управління економічною та соціальною сферою територіальних громад, браку коштів на фінансування запланованих видатків. Тому часто в процесі виконання місцевого бюджету виникає необхідність у перерозподілі бюджетних призначень між головними розпорядниками коштів і внесення змін до рішення про місцевий бюджет.

Найважливішим результатом управління місцевим бюджетом є ефективне використання його коштів. Доходи місцевих бюджетів громад відображають відносини щодо формування та використання ними фінансових ресурсів, призначених для реалізації ними функцій місцевих органів влади. Стан дохідної частини місцевого бюджету Житомирської області та його виконання було проаналізовано у попередньому розділі, де було встановлено, що спостерігається тенденція до невиконання запланованих бюджетних показників протягом аналізованого періоду.

Беручи до уваги стан наповнення бюджету Житомирської області, а також вплив негативних чинників, пов'язаних із воєнним станом, протягом 2022 р. спостерігалось значне відхилення фактичних показників від планових, як дохідної, так і видаткової частини обласного бюджету.

Для того, щоб спрогнозувати показники доходів й видатків бюджету Житомирської області, скористаємось методом екстраполяції. Методи екстраполяції є одними із найбільш розповсюджених та розроблених серед всіх методів економічного прогнозування. При формуванні прогнозів із використанням методу екстраполяції, як правило, спираються на статистично обґрунтовані тенденції зміни певних кількісних характеристик досліджуваного об'єкту.

Прогнозування показників бюджету Житомирської області можна провести за допомогою методу найменших квадратів, для цього побудуємо лінійну криву тренду для доходів (рис. 3.2.) та видатків бюджету (рис. 3.3.) Житомирської області в 2020-2022 роках. Лінія тренду відображає прямолінійну залежність, що використовує прості лінійні набори даних та має наступний вигляд:

$$y = a x + b \quad (3.1.)$$

де y – прогнозне значення доходів; x – часовий проміжок часу; b – параметри, які обчислюються на основі вихідної статистичної інформації.

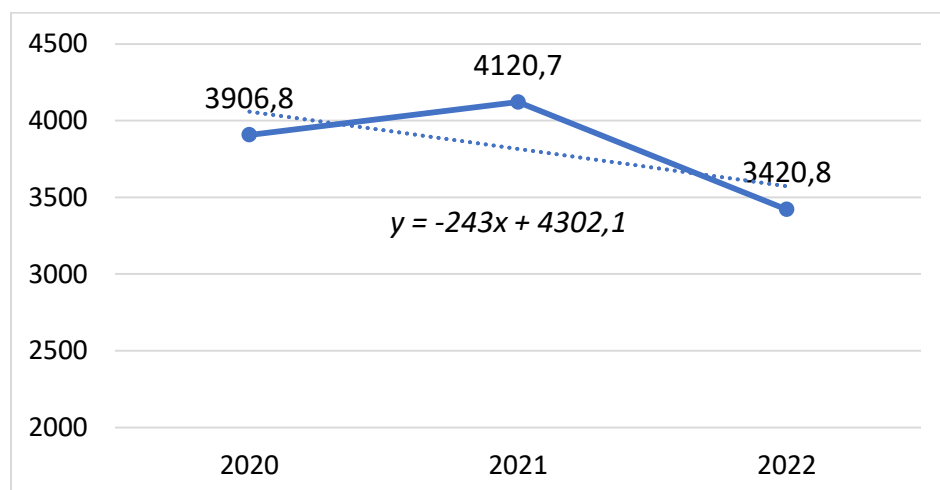

Рис. 3.2. Лінія тренду доходів бюджету Житомирської області у 2020-2022 рр., млн. грн

Джерело: власні дослідження.

Рівняння лінії тренду доходів бюджету Житомирської області має вигляд $y = -243x + 4302,1$.

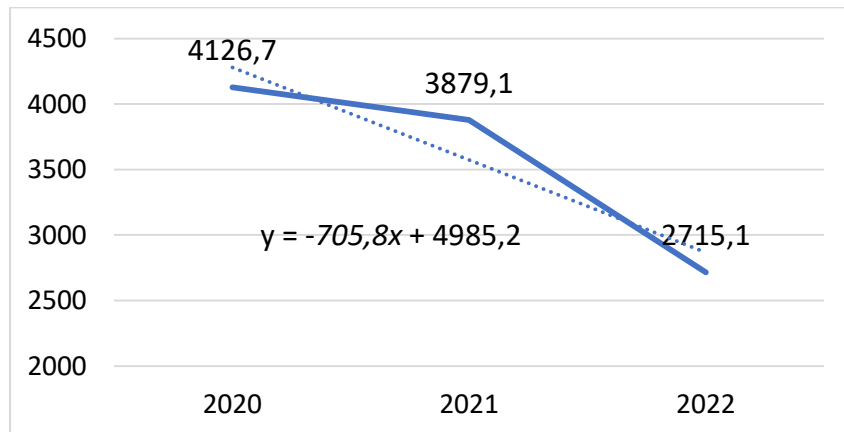

Рис. 3.3. Лінія тренду витратків бюджету Житомирської області у 2020-2022 рр. млн. грн.

Джерело: власні дослідження.

Рівняння лінії тренду доходів бюджету Житомирської області має вигляд $y = -705,8x + 4985,2$.

Далі за допомогою програми Microsoft Excel побудуємо прогнози доходів та витрат Житомирської області на 2023 та 2024 рр. (рис. 3.4. та рис. 3.5.)

Рис. 3.4. Прогноз доходів бюджету Житомирської області на 2023-2024 рр. млн. грн

Джерело: власні дослідження.

З рисунку 3.4 можна спостерігати, що у 2023-2024 рр. доходи місцевого бюджету Житомирської області будуть зменшуватися, так, за результатами 2023 року вони скоротяться на 3,7% порівняно з 2022 роком, до 3295 млн. грн.

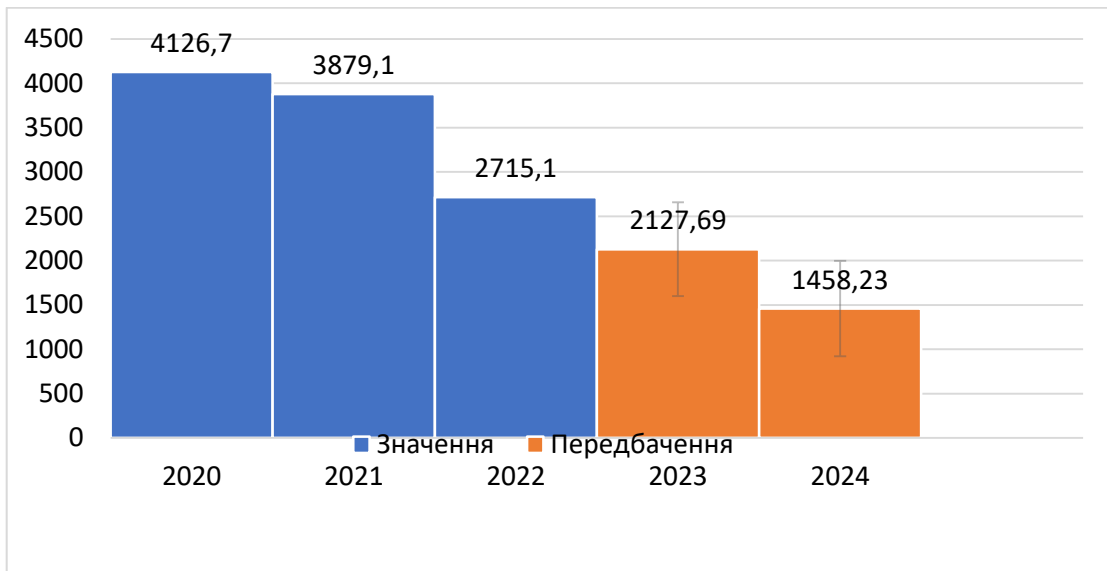

Рис. 3.5. Прогноз видатків бюджету Житомирської області на 2023-2024 рр. млн. грн

Джерело: власні дослідження.

Дані рисунку 3.5 свідчать що видаткова частина місцевого бюджету Житомирської області у 2023-2024 рр. також буде зменшуватися, так, за результатами 2023 р. видатки скоротяться на 22% порівняно з 2022 р. Зниження показників бюджету Житомирської області є негативним фактором оскільки може спричинити ряд негативних наслідків для розвитку регіону та благополуччя мешканців. Зважаючи на це, місцевим органам самоврядування необхідно вишукувати нові джерела наповнення бюджету області.

Висновки до розділу 3.

Місцевими фінансовими органами здійснюється загальна організація і управління виконанням місцевого бюджету певного рівня, координуються дії усіх учасників бюджетного процесу щодо питань виконання місцевого бюджету. Сьогодні існує нагальна потреба удосконалення системи джерел

фінансування місцевих бюджетів, зокрема щодо встановлення місцевих податків, щоб вони стали найвагомішим джерелом доходів місцевих бюджетах, як це зроблено в розвинених країнах.

Мова йде про закріплення за місцевими бюджетами тих податків, які будуть гарантувати органам місцевого самоврядування стабільні джерела надходження коштів і їх рівномірний горизонтальний розподіл. Сьогодні, в умовах воєнного стану, відбувається протилежна ситуація, коли держава планує забрати важливі доходи місцевих бюджетів (наприклад ПДФО з військових).

З метою удосконалення структури управління місцевих бюджетів запропоновано наступні заходи: перерозподілити частину надходжень з державного до місцевих бюджетів (хоча сьогодні спостерігається протилежна ситуація); розробити автоматичну систему індексації податків за фіксованими ставками (відносно єдиного податку); дотримуватися ефективного, цільового планування витратної частини місцевих бюджетів; підвищувати кваліфікацію персоналу громад у сфері складання бюджетної звітності.

На основі аналізу виконання місцевого бюджету Житомирської області було здійснено прогнозування доходів та видатків на 2023-2024 рр., яке показало, що їх обсяги будуть зменшуватися. Так, доходи скоротяться на 3,7% порівняно з 2022 р., а витрати на 22%.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного у кваліфікаційній роботі теоретико-методологічного обґрунтування управління доходами і видатками місцевих бюджетів можна зробити наступні висновки.

1. Встановлено, що під місцевим бюджетом в широкому значенні слід розуміти систему фінансових відносин, які виникають з одного боку між органами місцевої влади, а з іншого – між приватними особами, підприємствами, місцевими і загальнодержавними органами влади, між різними місцевими бюджетами стосовно формування та застосування фінансових ресурсів органів місцевої влади під час розподілу й перерозподілу ВВП з метою задоволення різноманітних потреб (комунально-побутових, соціально-культурних, інших) населення певної території і регулювання соціально-економічних та фінансово-правових процесів на цій території. У вузькому значенні місцевий бюджет – це фінансовий план, який є організаційною формою мобілізації фінансових ресурсів та здійснення витрат місцевих органів влади, у ньому подається розпис доходів та видатків органів місцевого самоврядування.

2. Управління місцевими бюджетами здійснюють спеціальні органи у системі виконавчої влади, які свої повноваження виконують відповідно до визначеного алгоритму дій та діють на рівні міст, районів, областей та мають подвійне підпорядкування: по вертикалі вони підпорядковані вищому фінансовому органу, по горизонталі – державним адміністраціям чи місцевим радам.

3. У 2022 р. в результаті повномасштабного вторгнення російських військ на територію України було введено воєнний стан. Органи місцевої влади в таких умовах повинні швидко реагувати і приймати оперативні рішення, які стосуються забезпечення життєдіяльності територіальних громад. У свою чергу Урядом в березні 2022 р. було прийнято Постанову № 252, в якій визначені особливості формування і виконання місцевих бюджетів

у період воєнного стану. Органам місцевого самоврядування надано право здійснювати управління місцевими бюджетами без оприлюднення нормативно-правових актів й документів, які застосовуються під час бюджетного процесу. Загалом, з початку війни місцеві бюджети продемонстрували досить позитивні результати. Так, показники виконання дохідної частини в цілому по країні є кращим, ніж можна було очікувати в умовах війни.

4. Доходи місцевого бюджету складаються із податкових, неподаткових й інших надходжень на безповоротній основі (включаючи власні надходження, трансферти, плату за надання адміністративних послуг). Основним податком, який формує сьогодні близько 40% всіх податкових надходжень до місцевих бюджетів, є ПДФО. Цей податок вираховується із заробітної плати громадян. Далі йдуть єдиний податок, який сплачують підприємці, та податок на майно. Іншими суттєвими статтями формування місцевого бюджету є податок на прибуток підприємств та акцизи на алкоголь, тютюн, пальне. Місцеві податки й збори, які визначаються місцевими органами влади, такі, як туристичний збір чи збір за місця для паркування, приносять значно менше доходів.

5. Основними напрямками використання місцевих бюджетів є освіта; видатки на економічну діяльність (транспорт, АПК, паливно-енергетичний комплекс, будівництво); утримання органів місцевого самоврядування та місцевої влади; управління системою державної служби, обслуговування боргів; ЖКГ; соціальний захист; охорона здоров'я; культура та спорт.

6. Аналіз виконання місцевих бюджетів показав, що протягом 2022 року місцеві бюджети показують профіцит, це пов'язано із двома факторами: зростанням надходжень від ПДФО; акумулювання додаткового ресурсу за рахунок розміщення військових частин на певних територіях. Оплати військовослужбовцям генерують величезну суму ПДФО, яка залишається в регіонах, проте відбувається це нерівномірно. Свідченням чого є Житомирська область, де доходи бюджету у 2022 році скоротилися, проте це

відбулося за рахунок скорочення міжбюджетних трансфертів, тоді як власні доходи зросли.

7. Проведене оцінювання ефективності формування й розподілу місцевих бюджетів Житомирської області свідчать про те, що протягом аналізованого періоду спостерігається загальне підвищення фінансової стійкості, про що доводить розрахований інтегральний показник фінансової стійкості місцевих бюджетів.

8. На разі існує нагальна потреба у розширенні системи джерел фінансування місцевих бюджетів, зокрема щодо встановлення місцевих податків, щоб вони стали найвагомішим джерелом доходів місцевих бюджетів, як це зроблено в розвинених країнах. Мова йде про закріплення за місцевими бюджетами тих податків, які будуть гарантувати органам місцевого самоврядування стабільні джерела надходження коштів і їх рівномірний горизонтальний розподіл. Сьогодні в умовах воєнного стану відбувається протилежна ситуація, коли держава планує забрати важливі доходи місцевих бюджетів (наприклад, ПДФО з військових облігацій).

9. На основі аналізу виконання місцевого бюджету Житомирської області було здійснено прогнозування доходів та видатків на 2023-2024 рр. яке показало, що їх обсяги будуть зменшуватися. Так, доходи скоротяться на 3,7% порівняно з 2022 р., а витрати на 22%.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Чи існує проблема множинності податків? Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. міжн. наук.-практ. конф., 22 травня 2015 р. Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2015. С. 18-20.
2. Бюджетні інструменти фінансування МЕР. Практичний посібник «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування». URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/602/PLEDDG_LED_Finance_Guide_Part_2.pdf
3. Бюджетний кодекс України: № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
4. Вінницька О. А, Корнієнко Т. О., Чвортко. Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки.* 2021. № 11(1). С. 18-24.
5. Гей К. В. Місцеві бюджети: підходи до категорії та розмежування понять. *Право і суспільство.* 2022. № 2. С. 180-185.
6. Городецька Т. Е., Стригун А. О. Місцеві бюджети як фінансова база соціально-економічного розвитку території. *Економіка. Фінанси. Право.* 2018. № 5(2). С. 12–14.
7. Дахнова О. Є., Матросова І. В. Місцеві бюджети як основа фінансового забезпечення розвитку регіонів України., *Молодий вчений.* 2017. № 9. С. 514– 517.
8. Євтушенко М. С. Проблеми публічного представлення інформації про затверджені місцеві бюджети. *Наукові праці НДФІ.* 2018. Вип. 3. С. 80–91.
9. Єрмоєнко А. О. Місцеві бюджети у системі фінансового забезпечення територіальних громад. *Економічний вісник університету.* 2023. Вип. 57. С. 132-137.

10. Жаворонок А. В., Абрамова А. С., Виговська В. В. Місцеві податки і збори як джерело формування доходів бюджету. *Фінансові дослідження*. 2019. № 1.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/find_2019_1_6

11. Козаченко Ю.П. Концептуальні підходи до вдосконалення механізму фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні.. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2015. № 2. С.51-58.

12. Кондратенко Н. О., Кондратенко К. О. Управління місцевими фінансами та бюджетом : конспект лекцій для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 281 – Публічне управління та адміністрування. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 98 с.

13. Крикун Т. І. Місцеві бюджети як інструмент економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. *Ефективна економіка*. 2020. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8470>

14. Костирко Л.А., Велентейчик Н. Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. № 1 (21). 2016. С. 83–90.

15. Кудінов О. М. Факторний аналіз впливу реалізації цілей стратегії сталого розвитку на місцеві бюджети. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: *Економіка, управління, безпека, технології*. 2023. Т. 2, № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sbiasemst_2023_2_1_8

16. Лисяк Л., Качула В. Зміни доходів та видатків місцевих бюджетів в процесі фінансової децентралізації: досвід ЄС в українських реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 22-29.

17. Литвинчук О. П. Формування доходів місцевих бюджетів: проблеми та способи їх вирішення. Сучасний менеджмент: витоки, реалії та перспективи розвитку. Збірник тез ІХ-ої Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції присвяченої 72-ій річниці від дня народження д. е. н., професора Березівського. Львів : 2023. С. 238-241

18. Литвинчук О. П. Фінансові інструменти формування та використання місцевих бюджетів. Роль бухгалтерського обліку, аудиту та податкової політики у розбудові незалежної України на шляху до

Європейського Союзу. Збірник праць учасників II Міжнародної науково-практичної конференції. 2023. С.256-260.

19. Литвинчук О. П. Аналіз показників місцевого бюджету. Тенденції змін показників місцевих бюджетів. Матеріали студентської науково-практичної конференції за результатами I туру Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт Поліського національного університету «Студентські наукові читання: 2023» (30 листопада 2023 р., Поліський національний університет).

20. Максимчук О. Місцеві запозичення як джерело здійснення капітальних видатків місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 2. С. 98-108.

21. Мартиненко В. В. Шляхи покриття видатків місцевих бюджетів власними доходами при модернізації фіскальної політики. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Економіка. 2019. № 14. С. 90-96.

22. Марчук А. П. Вплив децентралізації на структуру та динаміку доходів і видатків місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018. Вип. 2. С. 20-31

23. Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 3-4. С. 86-101.

24. Нікітішин А. О. Податкові надходження до місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: *Економічні науки*. 2018. Вип. 29 (2). С. 110–113.

25. Олексин А. Г., Лисенко Ж.П. Управління видатками місцевих бюджетів у контексті інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 21. Вип. 6.– С. 150–155.

26. Олексій У. Місцеві бюджети як складова публічних фінансів. *Evropský politický a právní diskurz*. 2018. Sv. 5, Vyd. 6. С. 236-240.

27. Онищенко С. В., Величко Ю.Є. Місцеві бюджети: проблеми їх наповнення та особливості використання в умовах бюджетної децентралізації., *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 689–693.

28. Осадча О. А. Становлення та розвиток системи планування видатків місцевих бюджетів України. Формування ринкових відносин в Україні. 2017. № 3. С. 71–78.

29. Офіційний сайт Головного управління статистики у Житомирській області URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/>

30. Офіційний сайт Департамент фінансів Житомирської облдержадміністрації. URL:<http://gfu.zt.ukrtel.net/budget.php>

31. Офіційний сайт Міністерство фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/>

32. Офіційний сайт Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік URL:<https://decentralization.gov.ua/news/16105>

33. Офіційний сайт Open budget URL:<https://openbudget.gov.ua/local-budget/0610000000/info/indicators?year=2021&month=12>

34. Офіційний сайт Децентралізація URL: <https://decentralization.gov.ua/>

35. Петруха С. В., Палійчук Т. В., Петруха Н.М., Місцеві фінанси в умовах коронакризи: нова бюджетна архітектоніка та фінансова спроможність регуляції секторальних і соціально-економічних процесів. *Фінанси України*. 2020. № 12. -С. 83-105.

36. Плукар Л. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: *Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 4. С. 160-165.

37. Погорелов В. С. Вплив фіскальної децентралізації на місцеві бюджети в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: *Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19(2). С. 141–144.

38. Полинюк Н.І. Фінансова незалежність місцевих бюджетів України. Наукові підходи до модернізації національної економіки: вектор розвитку: міжнародна науково-практична конференція. Київ, 2017. С. 82-84

39. Рошило В. І. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: проблематика формування та напрями реформування. *Бізнес-навігатор*. 2018. Вип. 1(2). С. 133–136.

40. Сікорський М. М. Місцеві бюджети як фінансова основа місцевого самоврядування. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2020. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2020_1_36

41. Станіславчук Н. О. Місцеві бюджети як основа розвитку територіальних громад. *Економічні горизонти*. 2018. № 2. С. 59–68.

42. Стешенко Л. Пріоритети зростання надходжень у місцеві бюджети в умовах децентралізації. *Економіст*. 2018. № 2. С. 25-27.

43. Сукач О. М., Сарана Л. А., Гордієнко Л. А. Податкові інструменти регулювання доходів місцевих бюджетів. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Економічна». №101. 2021. с. 68-78.

44. Таукешева Т. Д., Даудова Г.В., Доходи і видатки місцевих бюджетів як засіб розвитку територіальних громад. Комунальне господарство міст. Серія: *Економічні науки*. 2019. Т. 7. С. 12-17.

45. Татарин Н. Б., Джуган Л.Б., Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації. *Економіка. Фінанси. Право*. 2018. № 1(3). С. 25–28.

46. Тульчинський Р. В. Фінансова децентралізація та її недоліки в умовах становлення нового регіоналізму в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 15. С. 10–14.